

Türkiye Cumhuriyetinde Okur-Yazarlık

Ahmet Münir ACUNER*

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş tarihi olan 29.10.1923'ten bugüne kadar geçen sürede, okur-yazarlık konusunda yürütülen çalışmalar özetlenmiştir.

Ayrıca, 1980 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan ve değerlendirilmesi tamamlanmış olan genel nüfus sayım sonuçlarına göre, nüfusun okur-yazarlık, yaş, cinsiyet, bitirilen son öğrenim kurumu ve son haftada tutulan iş bakımından görünümü verilmiş ve okur-yazarlık oranının yükseltilmesine ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

SUMMARY

Literacy in Republic of Turkey

In this study, the summary of the activities on the literacy had been given since 29.10.1923 up to now.

In addition, information on the "population by literacy, age, sex, level of formal education completed, last week's occupation" had been given according to the Eleventh General Population Census conducted by the State Institute of Statistics in 1980, which its evaluation process had been completed and suggestions had been given to increase literacy ratio.

* Araş. Gör.; Necatibey Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü.

BU DÖNEMDEKİ GÖRÜNÜM

"Cumhurbaşkanı olmasa idiniz, ne olmak isterdiniz?" sorusuna, "Milli Eğitim Bakanı olarak eğitim davasına hizmet etmek isterdim" diye cevap veren Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922'de TBMM'ni açarken yaptığı konuşmada geniş köylü kitlesinin milli eğitimin ışığından yoksun bırakıldığını anlattıktan sonra, bütün köylülere okuma, yazma ve dört işlemi öğretmenin, ayrıca vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafi, tarihi vb. bilgilerle donatılmalarının "milli eğitim politikamızın ilk hedefi" olması gerektiğini vurgulamıştır (YÖK, 1987, ss. 152-156).

1 Kasım 1928 günü kabul edilen Latin kökenli yeni Türk Alfabesi ile ilgili olmak üzere Atatürk yaptığı konuşmalarda özetle şunları söylemiştir (Kavcar, 1981, s. 160).

"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir... Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı, ancak Latin esasından alınan Türk Alfabesidir... Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Türk harflerini her yurttaşta, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ödevi biliniz. Bu ödevi yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir sosyal topluluğun yüzde onu yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni doksanı bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir..."

Bu temel görüşlerden hareketle, 1927 yılında % 10,6 olan okuma-yazma oranını daha arttırmak, sayısı 9.404.000 olan okumaz-yazmaların sayısını en aza indirmek üzere, 1927 yılında açılan Halk Derslikleri, 1928'de "Millet Mektepleri"ne dönüştürülmüş ve geniş bir okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Başta Atatürk olmak üzere öğretmenler, memurlar ve serbest çalışan tüm aydınlar, Türk Alfabesinde yer alan Türk harflerinin sağladığı kolaylıkla halka okuma-yazma öğretmeye başlamışlardır. Aynı yıllarda, Millet Mektepleri yanında, gönüllü bir kuruluş olan Türk Ocaklarının da okuma-yazma seferberliğinde rolü olmuştur (Akçay, 1988, s. 4).

Vatandaşların öğrendikleri okuma-yazmayı unutmamaları için, 1930 yılında "Halk Okuma Odaları" açılmaya başlanmış, 1936'da sayısı 500'e ulaşmış, bu sayı 1949'da 60'a düşmüştür (Bozkurt, 1985, s. 16).

1932 yılında okuma-yazma ve yurttaşlık eğitiminde önemli bir yer tutmuş olan Halkevleri açılmaya başlanmış, 1951'de sayıları 478'i bulmuşken kapatılmış, 1961'de tekrar kurulmuşlardır (MEB, 1973, s. 183).

Çalışmaları içerisinde okuma-yazma çalışmaları önceliği alan "Halk Eğitim Merkezleri 1953 yılında açılmaya başlanmıştır. 1981 yılında sayıları 591'e ulaşmıştır (MEB 1984, s. 51). Bugünkü sayısı 644'dür.

Türk Silahlı Kuvvetleri de okumaz-yazmazlık sorununa önemle eğilmiş ve acemi erlere 1-2 ay içinde okuma-yazma öğretme yoluna gitmiştir. 1959-1975 yılları arasında 532.266 kişiye Ordu Eğitim Merkezlerinde okuma-yazma öğretilmiştir (MEB, 1984, s. 71).

Yukarıda belirtilenlerden başka okuma-yazma çalışmaları, gezici köy kadın ve erkek kursları, Adalet Bakanlığı'nın ceza ve islahatları çalışmaları, Çalışma Bakanlığı'nın özel işyerlerinde yürüttüğü çalışmalar ve yerel yönetimlerle gönüllü diğer kuruluşların yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde icra edilmiştir (Akçay, 1988, s. 6).

Bütün bu okuma-yazma faaliyetleri sonucu olarak 1927-1959 döneminde toplam 1.867.920 kişi, 1960-1980 döneminde de 726.706 kişi okur-yazar hale getirilmiştir. 1980 Türkiye'sine gelindiğinde, okuma-yazma sorununun hala çözülmemediği görülmektedir. 1975 yılından itibaren okuma-yazma çalışmaları gittikçe azalmış, buna karşılık okumaz-yazmaz sayısı da gittikçe artmıştır (Akçay, 1988, s. 20).

1980 yılı Türkiye Genel Nüfus Sayım sonuçlarına göre okur-yazarlık bakımından görünüm aşağıda özetlenmiştir (Acuner, 1989, ss. 1-8).

Nüfusun Okur-Yazarlık, Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (6 ve Daha Yukarı Yaşlar) (DİE, 1988, s. 46):

Genel toplam bakımından, Türkiye toplam nüfusunun % 51'i erkek, % 49'u kadındır. Erkek nüfusunun % 20'si, kadın nüfusun ise % 45'i okur-yazar değildir. Okur-yazar olan erkek nüfusunun toplam nüfusa oranı % 80, kadın nüfusun oranı ise % 55'dir. Erkek nüfusunun % 62'si okul bitirmiş, % 18'i ise okul bitirmemiştir. Kadın nüfusun ise % 40'ı okul bitirmiş, % 15'i okul bitirmemiştir.

Okur-yazar olmayan erkek nüfusun % 30'u 06-11, % 3'ü 12-14, % 4'ü 15-19, % 3'ü 20-24, % 3'ü 25-29, % 14'ü 30-44, % 26'sı 45-64, % 15'i ise 65 ve yukarıdaki yaş grubundadır. Okur-yazar olmayan kadın nüfusun % 15'i 06-11, % 3'ü 12-14, % 6'sı 15-19, % 6'sı 20-24, % 7'si 25-29, % 23'ü 30-44, % 25'i 45-64 ve % 12'si de 65 ve yukarıdaki yaş grubundadır. Okur-yazar olmayan erkek nüfusunun % 30'unun, kadın nüfusun da % 15'inin 06-11 yaş grubunda yer alması yeterince gelişmemiş olmamızın bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye toplam nüfusunun % 19'unu oluşturan 06-11 yaş grubundaki erkeklerden % 16'sı, kadınlardan ise % 18'i okuma-yazma bilmemektedir. Yine bu yaş grubunda okuma-yazma bilen erkek nüfus % 35, kadın nüfus da % 30'dur. Bu yaş grubundaki okuma-yazma bilmeyen kadınların sayısının okuma-yazma bilmeyen erkeklerden fazla olması, aynı zamanda da okul bitiren erkeklerin sayısının okul bitiren kadınlardan fazla olması düşündürücüdür. Türkiye'de bu duru-

mu ortaya çıkaran geleneksel değerlerin değişmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Yetişkinler yönünden, 25-29, 30-44, 45-64, 65 ve yukarısındaki yaş gruplarına bakıldığında; yaş ilerledikçe okuma-yazma bilmeyenlerin oranında artma, okur-yazarlarla, okul bitirenlerin oranında da azalma olduğu görülmektedir. Bu artma ve azalmanın daha çok 45-64 yaş grubu ile 65 ve yukarısı yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bu durumu ortaya çıkaran sebeplerin başında, okuma-yazma kampanyaları ile eğitim arzındaki artışın geldiği düşünülmele birlikte, günümüzde bu sorunlara çözüm bulunmamış olmasının kalkınma çabalarımızı yavaşlatan önemli engellerden olduğu düşünülmektedir.

Kadın Nüfusun (12 ve Daha Yukarı Yaşlar) Okur-Yazarlık, Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Canlı Doğan Çocuk Sayısına Göre Dağılımı (DİE, 1988, s. 50):

Okur-yazar olmayan kadınların çoğunluğu (% 85) çok çocuğa sahiptir. Okul bitiren kadınların çoğunluğu (% 65) ise, az çocuğa sahiptir. Bu durum göstermektedir ki, okur-yazar olup olmamakla veya okul bitirmiş veya bitirmemiş olmakla fazla çocuğa sahip olma arasında bir ilişki vardır. Yani okul bitirmiş ve hatta yüksek düzeyde (Fakülte ve yüksekokul, lise vb.) okul bitirmiş olan anne adayları daha az çocuğa sahip olma eğilimi gösterirken, okuma-yazma bilmeyen anne adayları daha çok çocuk sahibi olma eğilimi göstermektedirler. Tabii bu durumu ortaya çıkaran pek çok etken vardır, fakat bu etkenlerden, doğum kontrol yöntemlerini öğrenme bakımından okul bitirenlerin, okur-yazar olmayanlara göre daha avantajlı olmaları hemen hemen ilk sıraları almaktadır.

Nüfusun Son Haftada Tuttuğu İş, Okur-Yazarlık, Bitirilen Son Öğrenim Kurumu ve Cinsiyete Göre Dağılımı (12 ve Daha Yukarı Yaşlardaki Faal Nüfus) (DİE, 1988, s. 56):

Okur-yazar olmayanların oranının en yüksek düzeyde olduğu iş kolu, % 14 erkek, % 33 kadın olmak üzere tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılarının yer aldığı iş koludur. Bunların % 27'si erkek, % 19'u da kadın olmak üzere okul bitirmiştir.

Okur-yazar olmayanların oranının en düşük düzeyde olduğu iş kolları da, % 0,66 erkek, % 0,58 kadın olmak üzere ilmi ve teknik elemanları, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer mesleklerde çalışanların yer aldığı iş kolu, % 0,47 erkek, % 0,60 kadın olmak üzere idari personel ve benzeri işlerde çalışanların yer aldığı iş kolu ve % 1,36 erkek ve % 0,10 kadın olmak üzere müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticilerinin yer aldığı iş koludur.

Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar ile tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinalarını kullananlar okur-yazar olmayan

nüfusun en yoğun olduğu kesimi oluşturmaktadırlar. Yine aynı şekilde ilkököl, ortaokul, ortaokul dengi meslek okulu ve lise mezunlarının büyük çoğunluğu bu işlerde çalışmaktadır. Yalnız lise mezunu kadın nüfusun çoğunluğu, yukarıda sayılan işlerde değil, idari işlerde, idari personel ve benzeri olarak görev yapmaktadırlar. Lise dengi meslek okulu mezunları ile yüksekokul ve fakülte mezunlarının cinsiyet ayırımı olmaksızın birinci sırada yoğunlaştıkları meslekler, ilim, teknik, serbest meslek ve bunlarla ilgili diğer meslekler olmaktadır.

İlim ve teknik elemanları, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer mesleklerde çalışanlar ile müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri, idari personel vb. arasında okur-yazar olmayanların miktarı oldukça azdır. Ticaret ve satış personeli ile şahsi hizmet işlerinde çalışanlar arasında okur-yazar olmayanların miktarı daha fazladır.

Bu bilgilere göre, tarım ülkesi olan, fakat sanayileşmeye çalışan ve kalkınma çabaları olan ülkemiz nüfusunun büyük çoğunluğunu tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılarla, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinelerini kullananlar oluşturmaktadır ve bu işlerde çalışanların içerisinde okur-yazar olmayanlar büyük miktarlardadır. Şahsi hizmet işlerinde çalışanlar hariç, diğer işlerde çalışanlar içerisinde okur-yazar olmayanların miktarı oldukça düşüktür. Bu durum ülkemizdeki kalkınma çabaları bakımından yeterli görülmemektedir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan durumun Türkiye açısından kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkileyen sürekli bir engel oluşturması nedeniyle 23 Mart 1981 tarihinde, tüm kamu ve özel kurum ve kuruluşların işbirliği ile yürütülmesi planlanan yeni bir okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır (MEB, 1983, s. 8). Bu kampanya, ilk üç yılı yoğun olmak üzere, 1987 yılına kadar sürdürülmüştür. Kampanyanın ilk 26 ayında 136.055 Birinci Devre Okuma-Yazma Kursu açılmış, bu kursları 3.133.792 kişi tamamlamıştır. Bunun yanında, okuma-yazma bilipte ilkököl mezunu olmayan 99.270 kişi de İkinci Devre Okuma-Yazma (Temel Eğitim) kurslarını bitirerek ilkököl diploması almıştır. Bu kampanya sırasında Federal Almanya Cumhuriyetinde açılan 154 okuma-yazma kursuna 12.346, Fransa'da açılan 47 kursa da 598 Türk kayıt olmuştur (Bülbül, 1989, s. 3).

"Birleşmiş Milletlerce 'Okuma-Yazma Yılı' ilan edilen 1990 yılında, ülkemizde 7 milyon kadın, 3 milyon erkek ve 6-11 yaş arasındaki 2 milyon çocuğumuz okuma-yazma bilmiyor" şeklindeki bir haber günlük gazetelerimizden birinde "Türkiye'de 12 milyon kara cahil var" başlığı altında verilmiştir (Hürriyet, 1990, s. 16). Bu, 50 milyonu aşan nüfusu bulunan ülkemizdeki her beş kişiden yaklaşık birinin okuma-yazma bilmemesi anlamına gelmektedir. Bir de, burada kullanılan istatistiki bilgilere veri kaynağı olan genel nüfus sayımlarında, görevli memurun "Okuma-yazma biliyor musun?" sorusuna "Evet" cevabı vermenin, kayıtlara okuma-yazma biliyor şeklinde geçmeye yettiği de göz önüne alınacak olursa, durumun içaçıcı olmayan yanı hemen görülecektir.

SONUÇ

Kalkınmış ülkelerde okur-yazarlık oranı % 100 tavanına değmiş ya da değmek üzeredir. Türkiye'de ise, Cumhuriyetin ilan edildiği tarihten bugüne kadar bu yönde pek çok çalışma yapılmış, kampanyalar düzenlenmiş ve kalkınma planlarımızda okuma-yazma oranı % 100 olarak hedeflenmiş olmasına karşın, halen 12 milyon kişi (bu sayının daha fazla olduğu tahmin edilmektedir) okumaz-yazmaz bulunmaktadır. İçinde yaşadığımız şehirlerdeki okur-yazarlık oranları 1980 yılı Genel Nüfus Sayım sonuçlarına göre; Balıkesir'de % 72,9, Bursa'da ise % 76,5'dir. Yani her iki şehrimizde de 6 ve daha yukarı yaşlarda bulunan nüfusun yaklaşık % 30'u okuma-yazma bilmemektedir.

Bilim ve teknolojiye hızlı ilerlemelerin gerçekleştiği bu bilgi çağında ülkemizdeki okumaz-yazmazlık sorununun çözülmesi gereken sorunlar içerisinde önemli bir yeri olduğu bir gerçektir. Bu nedenle, Atatürk'ün 1928 yılında söylediği şu sözün bugün de rehber ilke olarak gözönünde bulundurulması gerekmektedir. "... Türk harflerini her yurttaşta, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ödevi biliniz...."

ÖNERİLER

Yukarıda kısaca belirtilmeye çalışılan sorunların giderilebilmesi, böylelikle okuma-yazma çalışmalarından kesin başarılar sağlayarak okur-yazarlık oranının % 100'lere çıkarılabilmesi için önerilenler şunlardır:

1. Bundan sonra düzenlenecek okuma-yazma kampanyaları, okur-yazarlık oranının yükseltilmesinde engel oluşturan hızlı nüfus artışını yavaşlatmayı (yıllık nüfus artışı % 2,5-3) amaçlayan aile planlaması çalışmalarıyla birlikte ele alınmalı ve okuma-yazma çalışmaları için daha fazla kaynak tahsisi yapılmalı, bu çalışmalar için örgün eğitimin, yerel kuruluşların, özel kişi ve kurumların imkânları seferber edilmelidir.

2. 1980 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre okumaz-yazmaz erkek nüfusun % 30'u, kadın nüfusun da % 15'i 6-11 yaş grubundadır. Bunun için, başlatılacak okuma-yazma kampanyalarında öncelikle ilköğretim çağı içinde olup da eğitim olanaklarından yararlanamamış çocuklar gözönünde bulundurulmalıdır.

3. Bundan sonra düzenlenecek okuma-yazma kampanyaları gerekli ve yeterli araştırmalar ve ön çalışmalar yapıldıktan sonra belirlenecek amaçlara ve planlara uygun olarak düzenlenmeli, bu amaçların ve planların gerçekleşme düzeyleri, yapılacak olan bilimsel değerlendirmelerle ortaya konmalı, bu değerlendirmeler sonucunda gerekirse amaçlar ve planlar, daha sonraki çalışmalar için yeniden gözden geçirilmelidir.

4. Okumaz-yazmazların okur-yazarlığı bir ihtiyaç olarak hissetmelerini sağlayıcı ve özendirici önlemler, bundan sonra düzenlenecek okuma-yazma kampanyalarından önce belirlenmeli ve uygulamaya konulmalıdır. 16 Haziran 1983

tarahinde 2481 sayı ile yürürlüğe giren "Zorunlu İlköğrenim Çağı Dışında Kalmış Okuma-Yazma Bilmeyen Vatandaşların Okur-Yazar Duruma Getirilmesi veya Bunlara İlkokul Düzeyinde Eğitim-Öğretim Yaptırılması Hakkında Kanun"un okuma-yazma teşvik ve ceza hükümleri yeniden gözden geçirilerek güncel hale getirilmelidir.

Birleşmiş Milletler tarafından "uluslararası Okur-Yazarlık Yılı" olarak ilan edilen 1990 yılında okumaz-yazmazlık sorununa daha ciddi çözümler getirileceği beklenilmektedir.

KAYNAKLAR

1. ACUNER, Ahmet Münir: "1980 Yılı Türkiye Genel Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Nüfusun Okur-Yazarlık, Bitirilen Öğrenim Kurumu ve Tutulan İş Bakımından Görünümü", Yayınlanmamış Doktora Ders Ödevi (Prof. Dr. Sudi BÜLBÜL), Ankara; A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
2. AKÇAY, Cengiz: "Ülkemizdeki Okuma-Yazma Etkinliklerinin Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Doktora Ders Ödevi (Prof. Dr. Sudi BÜLBÜL), Ankara; A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
3. BÜLBÜL, Sudi: "Okuma-Yazma Deneyimlerimizden Öğrendiklerimiz", *Hollanda'da düzenlenen Eğitim Haftasında sunulmak üzere hazırlanan Tebliğ*, 1989.
4. DİE: *Türkiye İstatistik Yıllığı 1987*, Ankara, 1988.
5. BOZKURT, Muzaffer: "Halk Eğitim Merkezlerinin Son Beş Yıldaki Çalışmaları (Balıkesir İl ve İlçelerinde)", Yayınlanmamış Yüksek-Lisans Tezi, Ankara; A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.
6. *Hürriyet Gazetesi*: 24 Mart 1990 (Türkiye'de 12 Milyon "Kara Cahil" Var).
7. KAVCAR, Cahit: "Atatürk'ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri", *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu*, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 92, 1981.
8. MEB: *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, İstanbul: M. E. Basımevi, 1973.
9. ———: *Okuma-Yazma Seferberliği Çalışmaları*, Ankara: M. E. Basımevi, 1983.
10. ———: *Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Çalışmaları*, Ankara: M. E. Basımevi, 1984.
11. YÖK: *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları, No: 5, 1987.